

2024, 13 (1), 255-274 | Araştırma Makalesi Hicretin Kur'an'î Hedefleri Üzerine Bir Değerlendirme

Abdussamet VARLI¹

Öz

İnsanlık tarihinin en eski toplumsal hareketlerinden bir tanesinin göç olduğu söylenebilir. Kişinin doğup büyüdüğü ortamı terk etmesi bazı durumlarda tercihe bağlı olsa da çeşitli gerekçelerle farklı zamanlarda zaruret olmuştur. Bu mecburiyet günümüzde de değişmemiş ve birbirinden farklı sebeplerle insanların yurtlarını terk etme serüveni devam etmiştir. Bu kapsamda insanoğlunun göç etmesinin temel gerekçelerinden bir tanesinin, sahip olunan inanç veya ideoloji sebebiyle kişilere yapılan baskılar olduğu söylenebilir. İslamî açıdan bakıldığında söz konusu gerekçeyle yapılmış göçler, Hz. Peygamber'e atfen hicret başlığı altında ele alınmıştır. Bu bakımdan hicret denilen yolculuk, sıradan göç etme eyleminden özenle ayrılmış ve farklı bir kavramsal temelde yeniden teşekkül etmiştir. Bu temel hicretin diğer sosyal, beşerî ve ekonomik kaygılar dışında, hareket noktasının dinî kaygıları içeriyor olmasıdır. Günümüzde de farklı coğrafyalarda varlığını devam ettiren hicret olgusunu sıradan göçlerden ayıran nokta, bu olguyu besleyen dinî bir arka planın var oluşudur. Dolayısıyla bu çalışmada ele alınacak ilk husus hicretin epistemolojik arka planı olacaktır.

İnsanların inançlarını değiştirmeleri için yapılmış olan baskıların tarihine bakıldığında, insanlık tarihi kadar eski ve neredeyse tüm peygamberlerin hayatlarının değişmez gerçeği olduğu görülecektir. Bireylerin inançları sebebiyle görmüş oldukları zulümler Kur'an'da peygamberlerin hayatlarıyla örneklendirilmek suretiyle ele alınmış ve inananlar övülerek manevî açıdan desteklenmiştir. Bundan dolayı çalışmanın diğer bir başlığı da değer yargıları ve inançları sebebiyle Kur'an'daki bazı peygamberlerin hicret etmeleri ve bunun gerekçeleri olacaktır.

Kur'an baskı ve zulüm yoluyla inançlarına müdahale edilen mü'minlere hicret etmeleri tavsiyesinde bulunurken bu noktada hangi hedefleri gözetmiş olduğu önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Kur'an kendi öğretilerini kabul etmek suretiyle dünya hayatına yön veren ve bu bakış açısı neticesinde farklı zorluklarla karşılaşan muhataplarının hicret etmelerini tavsiye ederken, bu zorlu yolculuğun neticesinde ortaya çıkacak olan olumlu sonuçlara vurgu yapmak suretiyle onları hicret etmeye teşvik etmektedir. Sonuçları açısından hem dünya hem de ahirete taalluk eden bu teşvikler, inananlara hicretleri esnasında moral ve motivasyon sağlayıcı niteliğe sahiptir. Bu araştırma, inanan muhatapların hicrete teşvik edilmesiyle amaçlanan gayelerin neler olduğunu Kur'anî çerçevede ele almayı amaç edinmiştir. Farklı başlıklar altında bu Kur'anî hedeflerin gözler önüne serilmesiyle hicret yolculuğunun dini kazanımları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, İslam, Hicret, Hedef, Göç.

Varlı, A. (2024). Hicretin Kur'an'î Hedefleri Üzerine Bir Değerlendirme. İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(1), 255-274. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1210729>

Geliş Tarihi	27.11.2023
Kabul Tarihi	16.05.2023
Yayın Tarihi	31.03.2024
*Bu CC BY-NC lisansı altında açık erişimli bir makaledir.	

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Tefsir, Bayburt, Türkiye, avarli@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9094-861X

2024, 13 (1), 255-274 | Research Article
An Evaluation on the Qur'anic Goals of Hijrah

Abdussamet VARLI¹

Abstract

It can be said that one of the oldest social movements in human history is migration. Although it is different from each other in terms of reasons and leaving the environment where the person was born and grew up is optional in some cases, the issue of migration has been a necessity for human beings at different times. This necessity has not changed today and the adventure of people leaving their homeland for different reasons has continued. It can be said that one of the main reasons that make it necessary for human beings to migrate is the pressures on people in terms of their beliefs and ideologies. In terms of Islam, the migrations that were made and will be made for this reason, It has been discussed under the title of Hijrah, referring to the Prophet. With this approach, the journey called migration was carefully separated from the ordinary act of emigration and reconstituted on a different conceptual basis. Apart from other social, human and economic concerns, the starting point of this hijrah was religious concerns. The point that distinguishes the phenomenon of migration, which continues its existence in different geographies today, from ordinary migrations is the existence of a religious background that feeds this phenomenon. Therefore, the first issue to be addressed in this study will be the epistemological background of the hijrah.

When we look at the history of the pressures made for people to change their values and beliefs, it will be seen that it is as old as the history of humanity and one of the unchangeable facts of the lives of almost all prophets. The persecutions that individuals have suffered because of the values they believe in are discussed in the Qur'an by exemplified by the lives of the prophets, and the believers are supported spiritually by praising them. Therefore, another title of the study will be the migration of some prophets in the Qur'an due to their value judgments and beliefs and the reasons for this.

While advising believers whose beliefs have been interfered with by oppression and persecution to emigrate, another important issue is which goals the Qur'an pursues. While the Qur'an recommends that its interlocutors, who guide the worldly life by accepting its own teachings and encounter different difficulties as a result of this approach, emigrate, it encourages them to emigrate by emphasizing the positive results that will emerge as a result of this difficult journey. These incentives, which are related to both the world and the hereafter in terms of their results, have the quality of providing morale and motivation to the believers during their migration. This research aims to deal with the aims of encouraging believers to emigrate within the framework of the Qur'an. By determining these Qur'anic goals under different headings, the religious achievements of the Hijrah journey were tried to be revealed.

Keywords: Commentary, Qur'an, Islam, Hijrah, Destination, Migration.

Varlı, A. (2024). An Evaluation on the Qur'anic Goals of Hijrah. *Journal of the Human and Social Science Researches*, 13(1), 255-274. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1210729>

Date of Submission	27.11.2023
Date of Acceptance	16.05.2023
Date of Publication	31.03.2024
*This is an open access article under the CC BY-NC license.	

¹ Asst. Prof. Dr., Bayburt University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Qur'anic Exegesis, Bayburt, Türkiye, avarli@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9094-861X

Giriş / Introduction

İnsanoğlunun var olmasından günümüze kadar tarihin farklı evrelerinde göç olgusuyla karşılaşmıştır. Aynı zamanda göç kavramı, Kur'an'da kendisine hicret etmek, çıkarılmak (ihraç) gibi kavramlarla da yer bulmuştur (Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/100). Göç olgusunun sosyal, ekonomik, ticari, ailevi birçok nedeninin olabileceği açıktır (Aydın, 2015, s. 103). Temelinde yatmakta olan gerekçelerin farklı olması sebebiyle bu çalışmada sadece, dini saiklerle kendi yurdunu terk etmek anlamına gelen "hicret" kavramı ele alınacaktır. Hicret kavramı, birçok sebebe matuf olarak vatanın terk edilmesi eylemini, dini kaygıları taşıması dolayısıyla diğerlerinden ayırmaktadır (Arslan, 2019, s. 1301; Aydın, 2015, s. 111). Bu yönüyle hicret, geçmiş peygamberlerin birçoğunun ümmetleriyle birlikte maruz kalmış olduğu bir gerçekliği de ifade etmektedir. Dolayısıyla hicret denildiğinde akla gelecek ilk ve en önemli öncül dini yaşantı ve inanca yapılmış baskılar neticesinde gerçekleşmiş olmasıdır denilebilir.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret etmesinin İslam tarihi ve Müslümanlar açısından ne kadar önemli olduğu ortadadır. Buradan hareketle hicret kavramı üzerinde hem tarihi süreç içerisinde hem de günümüzde birçok çalışma yapılmıştır (Ağırman, 1998, s. 57; Arslan, 2019, s. 1301; Aydın, 2015, s. 103; Gölcük, 1986, s. 9). Bu ve bunlar gibi çalışmalar içerisinde özellikle yakın tarihte yapılmış olanlar incelendiğinde birçok yönden hicret olgusunun ele alınmış olduğu müşahede edilecektir (Acarlıoğlu, 2022, s. 292; Çakan, 1981, s. 3; Özel, 1983, s. 29; Öztürk, 2001, s. 4). Hicretin genel yansımaları veya özel sonuçları bağlamında ele alınmış olduğu çalışmaların yanı sıra hicret olayının sosyo-kültürel açıdan ele alındığı birçok çalışma mevcuttur (Er, 1988, s. 17; Gündoğdu, 2017, s. 967; Safa, 2012, s. 197). Yine hicret öncesi Mekke ve hicret sonrası Medine'yi sosyal ve dini hayat bağlamında ele alan çalışmalar söz konusudur (Chelhod, 1992, s. 307; Hamidullah, 1995, s. 3). Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etmesinin fıkhi açıdan tesirlerini ve sonuçlarını ele alan çalışmaların yanında hicretin farklı tefsirlerde ele alınış biçimleri de çalışmalara konu olmuştur (Dönmez, 2018, s. 335; Soycan, 2019, s. 123). Hicretle ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi veya farklı sahabilerin hicretlerinin müstakil olarak incelendiği çalışmalar, hicret konusunun İslam toplumu açısından ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Özpinar, 2018, s. 195).

Elinizdeki çalışmayı yukarıdaki çalışmalardan ayıran nokta ise, hicretin salt bir olgu olarak ele alınmayıp hicretle amaçlanan hedefleri ortaya koyma çabası olacaktır. Zira Hz. Peygamber'in ve ashabının hicret etmeleriyle amaçlanan birtakım Kur'anî hedefler olması gerektiği açıktır. Bu hedeflerin keyfiyeti ve sonraki İslam ümmetine hedef ve vizyon açısından ortaya koymuş olduğu hususlar, hicretin evrenselleştirilmesi noktasında önemli görülmektedir. Bu noktada elinizdeki çalışmada beş başlık halinde hicretin hedefleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Hicretin Kur'an'î hedeflerinin ortaya konulması noktasında daha çok doküman analizi yöntemiyle klasik tefsir eserleri ve bazı siyer ve İslam tarihi kaynakları incelemeye tabi tutulmuştur. Ayrıca hicret söz konusu olduğunda farklı dönemlerdeki hicret algıları tespit edilmeye gayret edilmiştir. Elde edilen veriler tümevarım metoduyla incelenerek ulaşılan sonuçlar okuyucuya aktarılmıştır.

1. Hicret ve Kur'an'da Hicret Tasvirleri

Geçmişte olduğu gibi günümüz dünyasında da kitlesel problemlerin başında insanların doğup büyümüş oldukları, vatan kabul ettikleri bölgelerden çıkmaya zorlanmaları

gelmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Küresel Trendler 2020 Raporu'na göre, sadece bir yıl içerisinde savaşlar, şiddet ve zulümler sebebiyle vatanlarını terk etmek zorunda kalmış kişi sayısı 82 milyonu aşmış durumdadır (Anadolu Ajansı (AA), "Dünya", (Erişim 15 Mayıs 2022)). Bu veriler çerçevesinde son otuz yıl içerisinde yüzde otuz artış gösteren göçmen sayısı dünya çapında 271 milyonu aşacak bir sayıya ulaşmış vaziyettedir (Doğrulukpayı, "Bülten", (Erişim 15 Mayıs 2022)). Bu yönüyle bakıldığında dünya üzerinde çeşitli sebeplerle varlığını devam ettiren göç olgusunun geçmiş dönemlere nispetle katlanarak artmış olduğu rahatlıkla söylenilebilecektir. Katlanarak artmakta olan mülteci topluluğu içerisinde Müslüman kitlenin yüzde olarak ön sıralarda olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Dini açıdan değerlendirildiğinde Müslümanların hicret etme potansiyeli, yaşamış oldukları bölgelerdeki karışıklık, savaş ve kıtlık durumları sebebiyle geçmişe nispetle oransal açıdan çok daha fazladır. Şunu hemen ifade etmek gerekir ki Müslüman nüfus içerisinde hatırı sayılır bir kesimin mülteci konumunda olmasını, sadece dini baskılara indirgemek ilk anda gerçekçi olmayacaktır. Ancak arkasında yatan sebepler incelendiğinde küresel düzeyde oluşturulan İslam düşmanlığı çerçevesinde Müslüman olmanın getirmiş olduğu bazı negatif şartlar neticesinde ekonomik ve sosyal hayat şartlarının bozulduğu ve bunun neticesinde toplumların hicret etme mecburiyetiyle karşı karşıya kalmış olduğu görülecektir.

Günümüz İslam toplumlarının büyük bir kısmının muhacir veya ensar konumunda olması, Kur'an'da hicret mefhumunun ele alınış biçimini, muhacir ve ensar için ön görmüş olduğu müjdelere, manevi ve psikolojik açıdan son derece önemli bir hale getirmiştir (Kurtubî, 1964, s. 8/58). Kur'an'da hicretin getirdiği olumsuz bazı durumlara maruz kalanlar için pek çok ayette teselli ve müjde mahiyetinde açıklamalar ve ifadeleri bulmak mümkündür (el-Bakara 2/155; Âl-i İmrân 3/139; el-En'am 6/17; el-Hadid 57/22, 23).

Tüm dünyada olduğu gibi Müslüman toplumların da bugün en önemli sıkıntıları arasında yer alan hem göç edenler hem de yoğun göçe maruz kalanlar açısından belli sıkıntıları beraberinde getiren hicret olgusu, ele alınacaktır. Bu bağlamda incelenecek olan noktalardan ilki, hicretin epistemolojik arka planıdır. Daha sonra, geçmiş ümmetlerden hicret etmeye maruz kalan peygamberler ve ümmetlerine Kur'an'ın yaklaşımıyla verilmek istenen mesajlara dikkat çekilecektir. Zira geçmiş ümmetlerin çekmiş olduğu sıkıntılar karşısında peygamberleriyle birlikte bu sıkıntılara karşı ortaya koymuş oldukları olumlu tutumlar örneklik açısından önemlidir. Bu tutumların Kur'an'da örnek olarak verilmesi ilk Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicret etmiş olduğu zamana denk gelmektedir (Hâzin, 1415, s. 1/143). Dolayısıyla muhacirlerin çekmiş olduğu o günkü sıkıntılar karşısında moral ve motivasyonlarının üst seviyede tutulmasına âyetler yardımcı olmuştur. Peygamberler de kendi hayatlarındaki örneklikleriyle inananların güncel hayatlarında karşılaşmış oldukları sıkıntılara verecek oldukları tepkileri minimize etmiş ve psikolojilerini düzeltme noktasında olumlu rol üstlenmişlerdir (Mukatil b. Süleyman, 1423, s. 1/182).

Geçmiş ümmetlerin inançları sebebiyle karşı karşıya kalmış oldukları eziyet ve zulümlere maruz kalma, vatanlarından sürülerek yurtsuz kalma gibi sıkıntılar, belli yönleriyle günümüzde de varlığını sürdürmektedir. İslam hem muhacir hem de ensara belli vazife ve sorumluluklar yüklemek suretiyle, sosyal açıdan birçok probleme gebe toplu göç dalgalarının getirmiş olduğu problemleri minimize edebilmiştir. Bunun tarihe mal olmuş

aynı inancı paylaşmanın en güzel örneklerinden biri Medine’de uygulanan muâhât (Algül, 2005, s. 306) sözleşmesidir.

Günümüzde, aynı inancı paylaşmayan toplulukların ideolojik arka planla hareket etmek suretiyle ortaya koymuş oldukları tarafgir yaklaşım yukarıdaki aksine birçok sıkıntı ve sosyal bunalımları beraberinde getirmiştir. Nitekim zor şartlar altında bulunma nedeniyle yurtlarını terk etmek zorunda kalmış olan Müslüman kitlelerin özellikle Avrupa’ya ulaşma çabalarında zuhur eden olaylar insanlığın vicdan ve onurunu yaralayacak boyutlara ulaşmıştır (Anadolu Ajansı (AA), “Dünya”, (Erişim 15 Mayıs 2022)). Bu fütursuz bakış açısı maalesef Müslüman toplulukları da kısmi olarak etkisi altına almış ve bazı hatalı bakış açılarının ortaya çıkmasıyla neticelenmiştir. Bu bağlamda elinizdeki çalışma inananmış toplulukların, böylesi kitlesel hareketler karşısında takınması gereken sonuçları Kur’anî bir referansla ortaya koymaya gayret etmiştir.

1.1. Hicret

Arapça h-c-r (حجر) kökünden türemiş olan *hicret* kelimesi; “bir şeyi veya bir yeri terk etmek, ondan yüz çevirmek, bir yerden ayrılmak suretiyle başka bir yere gitmek” gibi manaları ihtiva etmektedir (ez-Zebîdî, 1974, s. 14:397). Buna göre *hicret* kelimesinin genel olarak manası “terk etmek”; özel olarak ise, “bir bölgeden başka bir bölgeye intikal etmektir”. İslam âlimlerinin bir kısmı hicreti; “küfrün olduğu bölgeyi terk etmek suretiyle İslam topraklarına yerleşmek” olarak anlamıştır (el-İsfahânî, 2011, s. 833; Cürçânî, 1983, s. 256; Muzhiruddîn ez-Zeydânî, 1433/2012, s. 1/66). İster yerlisi olsun isterse hayatını idame ettirme noktasında sonradan yerleşmiş olsun, bulunduğu beldeyi terk edip başka bir bölgeye giden kimseye ise “muhacir” denilmiştir (İbn Manzûr, 1414, s. 5/251). Hicret kelimesi İslami literatür içerisinde ise Hz. Muhammed’in ve ashabının, Mekke’deki şartların getirmiş olduğu mecburiyet sonucunda Medine’ye gidip yerleşmesini ifade etmektedir (Önkal, 1998, s. 458).

Tarih boyunca insanoğlu topluluk veya fert halinde bir bölgeden başka bölgeye, değişik sebepler dairesinde göç etmiş ve bu hareket birçok sosyal değişim ve gelişime yol açmıştır (Gürkan, 2006, s. 6,7). Tarihi süreç içerisinde devam eden ve toplumların birbirlerini tanımalarını ve belli açılardan gelişimlerini beraberinde getirmiş olan bu göç olgusunun sosyal, siyasi, ekonomik ve dini olarak birbirinden bağımsız birçok sebebi bulunabilmektedir (Sarıkaya, 2018, s. 238). Bu sebepler arasında hicreti göç olgusundan ayıran temel farkın dini kaygı ve inançtan hareketle meydana gelmiş olmasıdır denilebilir. Bu sebeple hicret için dini sebeplerin ağırlıkta olduğu zorunlu bir göç demek yanlış olmayacaktır.

Kur’an-ı Kerim’de hicret kavramı farklı kullanımlarıyla karşımıza çıkmaktadır (el-Bakara 2/218; Âl-i İmrân 3/195; en-Nisâ 4/34, 89; et-Tevbe 9/20; Meryem 19/46; el-Furkan 25/30; el-Müzzemmil 73/10; el-Müddessir 74/5, 97). Din ve inancın yaşanması noktasında ortaya çıkan zorluklar neticesinde doğduğu, yaşamını idame ettirmiş ve kendisine ikamet olarak kabul etmiş olduğu yerleri terk edip, bu zorluklarla karşılaşmayacağı bölgelere giderek o beldeleri kendisi ve ailesi için yeni yaşam alanı seçmek manasındaki hicret, aslında tüm peygamberlerin ortak sünneti olagelmıştır. Zira gelenek görenekten veya günlük yaşantıdan, insani ilişkilerin keyfiyetine varıncaya kadar hayatın akışı içerisinde ortaya çıkmış ve çıkabilecek olan yanlışları düzeltmek gibi bir misyonla risâlet görevini üstlenmek, beraberinde birçok zorluğun yanında en başta inanmayanlar tarafından istenmeyen kimse ilan edilmeyi getirecektir. Temel bakış açısının var olan iyilikleri

insanlar arasında yaygınlaştıran, adaletsizlikleri gidermek olan hayat felsefesine (Âl-i İmrân 3/104, 110, 114; el-A'râf 7/157, 199; et-Tevbe 9/71, 112; el-Hac 22/41), toplumdaki erk sahiplerinin direnç göstermesi de beklenilebilecek tepkilerden biridir. Güç sahipleri tarafından istenmeyen adam ilan edilmesi, sürecin içerisinde peygamber ve takip edenleri için baskı ve zulümlerin artmasını ve nihayetinde yeni yaşam alanları edinme adına terk-i diyâr etmeyi zorunlu kılacaktır (İbn İshâk, 1978, s. 159, 213). Bahsi geçen durum, Kur'an kıssalarında birçok peygamber için karşımıza yurtlarından çıkarılma şekliyle çıkmaktadır.

Yeni bir toplum inşası adına güvenli bir yaşam alanı edinmek için Hz. Lût, Hz. Hûd, Hz. Salih, Hz. Şuayb (Hûd 11/64, 65), Hz. Yunus (es-Saffât 37/140-147), Hz. İbrahim (İbrahim 14/37), Hz. Musa (eş-Şuarâ 26/52; Tâhâ 20/77), ve nihayetinde Hz. Muhammed, Kur'an'ın hicret ettikleri bildirilen ve örnek olarak sunduğu peygamberlerdendir (en-Nisâ 4/100; et-Tevbe 9/100, 117; en-Nûr 24/22). Dolayısıyla Kur'an'a bakıldığında hicret mefhumunun inanan kimseler için hayatın herhangi bir safhasında karşılaşılabilecek doğal bir durum olduğu görülecektir.

1.2. Kur'an'da Hicret Tasvirleri

Hicret denildiği zaman, inanç ve davaları gereği fert veya toplulukların bir bölgeyi terk ederek başka beldelere isteyerek göç etmesi ya da güç kullanılarak buldukları bölgeden çıkarılması anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'den önce tevhit mücadelesi çerçevesinde yurtlarından çıkan ve çıkartılan birçok peygamberin var olduğu Kur'an'da teyit edilmiştir (el-Ankebût 29/26; el-A'râf 7/88). Tevhit mücadelesi veren ve dolayısıyla toplumlarının var olagelmiş yaşantı tarzlarına bir nevi müdahale ederek onları hak nizamı etrafında toplama yolunda farklı girişimlerde bulunan peygamberlerin buldukları yerlerde rahat ve huzur içerisinde ol(a)mamaları adeta nebevî bir sünnet olarak görülebilir. Zira toplumların yapageldikleri kültür ve örflerine müdahale etmek günümüzde de ciddi tepkilere neden olabilmektedir. Örf olarak cari olan bir yanlışın düzeltilmesi noktasında yapılan tebliğin muhataplarda ters tepkiye neden olması çok muhtemeldir. Hatta bu durumun İslam adına ve Müslüman bir toplumda yapılması esnasında, ayet veya hadislerden delil getirilse bile toplumda makes bulması zaman alabilmektedir. Hele yapılacak uyarının kendisini daha seküler olarak tanımlayanlara yönelik olmasının günümüz toplumlarında getirecek olduğu sıkıntı aşıkardır. Bu tepkinin klan ve kabile hayatı yaşayan toplumlara gelmiş olan peygamberler ve onların getirmiş oldukları yeni öğretileri için, etki açısından daha yüksek olması kaçınılmaz bir durumdur.

Toplumların kendi kültürlerini koruma adına yeni süreçlere vermiş oldukları tepkinin Kur'an'daki peygamber kıssaları özelinde en güzel örneklerinden birisi Hz. İbrahim örneğidir. Bilindiği üzere o, beraber yaşamış olduğu toplumun yanlış inanışına karşı tavır alması sebebiyle, paganist ileri gelenler tarafından ateşe atılarak ortadan kaldırılmak istenmiştir (el-Enbiyâ 21/68). Bölgenin hâkimi konumunda olan Nemrut isimli yöneticinin emriyle oluşturulmuş olan devasa bir ateşe atılarak kendisi ve getirmiş olduğu risâlet ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (ed-Diyâr Bekrî, t.y., s. 1/82, 83). Kavminin bu derece ileri gitmesi sebebiyle yaşadığı bölgeyi terk edip; “Doğrusu ben rabbimin emrettiği yere hicret ediyorum” (el-Ankebût 29/26) diyerek Filistin bölgesine hicret etmek zorunda kalmıştır (es-Semerkindî, 1993, s. 2/630). Hz. İbrahim'e ilk iman eden ve kardeşinin oğlu olan Hz. Lût da bu hicretine katılmış (el-Enbiyâ 21/71) ve onunla beraber Filistin bölgesine hicret etmiştir. Rivayetlerde Hz. İbrahim'in Irak'ta bulunan Koti (كوتی)

şehrinden (el-Hamevî, 1995, s. 4/487) ayrılarak önce Harran sonra ise Filistin bölgesine göç etmiş olduğu anlatılmaktadır (es-Semânî, 1997, s. 3/392).

Kur'an'da benzer bir örneği Hz. Şuayb kıssasında görmek mümkündür. Nitekim Hz. Şuayb'i kavminin ileri gelenleri, kendilerini uyarması karşısında, ona inanmış olanlarla beraber toplumdaki sürülerek çıkarmakla tehdit etmişlerdir (et-Taberî, 2001, s. 12/561). Hiç şüphesiz bu sürülme tehdidinin altında, yapılan uyarı ve ikazlardan memnuniyetsizlik ve elçinin ortaya koymuş olduğu yeni durumdan hoşnutsuzluk yatmaktadır. Bu tehdidin önemli sebeplerinden birinin ise kendilerinin büyüklüğü karşısında muhataplarını hafife almaları ve toplumsal statü itibarıyla onu zayıf kabul etmiş olmalarının olduğu söylenilebilir (el-Mâturîdî, 2005, s. 4/500).

Hz. Musa Firavun'la girişmiş olduğu mücadelesinde yine kendisine iman etmiş olan kimseleri arkasına alarak otoritenin tasallutundan kurtulmuştur. Bu süreçte Hz. Musa tüm tebliğ ve uyarıları neticesinde devlet gücünün hedefine oturtulmuş ve alınan kararlar yok edilmeleri amacıyla harekete geçmiştir. Önünde deniz, arkasında Firavun ve askerlerinin baskısından kurtulmayla (es-Semânî, 1997, s. 3/345) nihayet bulacak bu kaçış yine iman edenlerin kendi topraklarını terk ederek baskı ve zulümden kurtulma çabası, yani hicret etmesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte yaşamış peygamberlerin hak davalarını tebliğ sürecinde yaşamış oldukları deneyimler birbiriyle benzerlik arz etmektedir. Peygamberlerin tevhid mücadelesi esnasında, güç sahiplerinin kendilerinden isteği davalarını terk edip tekrar eski görüş ve düşüncelerine geri dönmeleri olmuştur. Bu durum ya resullerin öldürülmesi ya sürgün edilmesi veya kavimlerinin dinine dönmeleri şeklinde üç farklı istek halinde cereyan etmiştir (el-Mâturîdî, 2005, s. 4/500, 501). Toplumun ileri gelenleri peygamberleri ve peygamberlere tabi alt tabakadan olan kimseleri farklı şekilde tehdit etmiş, güçleri yettiğinde baskı ve zulüm yapmak suretiyle davalarından vazgeçirmeye çalışmışlardır. (ez-Zemahşerî, 1407, s. 2/131). Günümüzde kişilerin inançlarının gereğini yapma noktasında iş ve eğitim hayatlarıyla tehdit edilmeleri, insanoğlunun fitratının değişmediğinin de göstergesi kabul edilebilir.

Kur'an ayetlerine bakıldığında hicret mefhumunun her peygamberin hayatında bir yönüyle vuku bulmuş olduğu söylenebilir (Önkal, 1998, s. 458). Nûh kavminin, Âd ve Semûd kavimlerinin Kur'an'da ibret olarak verilmesi (İbrahim 14/9) ve hepsinin bezer tepkilerle peygamberlere yaklaşması, risalet tarihinin en değişmez olayları arasında hicretin var olduğunun bir göstergesidir (el-İsra 17/77).

Kur'an'da dile getirilmiş geçmiş ümmetlerin kıssaları, Hz. Peygamber ve ashabına bir hedef gösterme, yüklerini hafifletme, onları teselli etme ve ilahi desteğin kendileriyle olduğunu ifade etme bağlamında kendine yer bulmuştur (İbn Acîbe, 1419, s. 4/229). Bu çerçevede maruz kalmış oldukları aşırı zulüm ve baskı neticesinde Mekkeli Müslümanların ilk hicreti risaletin altıncı yılında Habeşistan bölgesine olmuştur (İbn Hazm, 1900, s. 55). On yedi kişiyle yapılan ilk hicretin akabinde yüze yakın (Önkal, 1998, s. 459) kimseden oluşan diğer grup bir yıl sonra aynı yolu takip ederek yurtlarını terk etmiş ve hicret edenler kervanına katılmışlardır (Bikâî, 1984, s. 12/441). Bu bağlamda Tâhâ Sûresi'nin indiriliş sebeplerinden birinin sıkıntılı ve inananlar için zor geçen yıllarda, Müminleri teselli etmek ve ortaya çıkan durumun kalıcı olmadığını ifade etmek için nazil olduğu rivayet edilmiştir (er-Râzî, 1420, s. 22/7). Dolayısıyla iman edenlere içlerinde bulunmuş oldukları ve imtihana tabi tutuldukları hallerin sadece geçici bir durum

olduğu ve Kur'an'ın indirilme gayesinin inananların eziyet görmesi olmadığını vurgulamaktadır. Bu durum Hz. Peygamber zamanında cari olduğu gibi, kendisinden sonra gelecek tüm inananları şamil bir duruş arz etmektedir.

Kur'an Hz. Peygamber ve ashabının hayatlarında vuku bulan hicret hadiselerine de farklı örnekler vermek suretiyle değinmektedir. Bu çerçevede Hz. Musa'nın Firavun'un zulmünden kaçması neticesinde varmış olduğu hicret durağında, saadete ererek daha sonra Firavun'un mülküne sahip olduğunun ifade edilmesi bunun örneklerinden biri olarak kabul edilebilir. Yine Tâhâ Sûresinde kendisinde yer bulan bu Kur'anî tasvir, Hz. Muhammed ve ashabı için bir ibret ve müjde mesabesindedir. Çünkü Hz. Peygamber tıpkı Hz. Musa'nın terk etmiş olduğu topraklara dönmesinde olduğu gibi Medine'ye hicretinden sonra geri dönecek ve Mekke'nin efendisi olacaktır (Bikâî, 1984, s. 14/235, 236).

Hz. Peygamber ve ashabının Mekke'den çıkarılma serüvenine bakılacak olursa; bunun bir kavga, bir anlaşmazlık, bir dava veya ikili ilişkilerden kaynaklanan başka bir mücbir sebebe dayanmadığı görülecektir (Aydın, 2015, s. 111). Kur'an'ın ifadesiyle insanların yerlerinden ayrılmaları, dost ve akrabalarını, ahab ve yakınlarını, kardeş ve komşularını terk ederek başka bir bölgeye göç etmelerinin sebebinin sadece iman etmiş olmaları karşısında duyulan büyük öfke olduğu görülecektir (İbn Kesîr, 1999, s. 2/191). Zira muhacirlerin birçoğu Medine'ye hicret ederken mallarını geride bırakarak sadece inançlarını yaşamaları karşılığında göç etmiştir (İbn Hişâm, 1955, s. 1/477). Bu çerçevede Müslümanlara cihat etmeleri noktasında izin verilen; *"Saldırıya uğrayanlara zulme mâruz kaldıkları için savaş izni verildi. Allah onları muzaffer kılmaya elbette kadirdir."* (el-Hac 22/39) ayeti ile ilgili yorumlara bakıldığında görüleceği üzere, iman edenlerin Mekke'den çıkarılmalarının, birinin kanunu dökme, birinin malını haksız yere alma veya akrabalık bağlarını kesip düşmanlık etme gibi hiçbir makul sebep yoktur (Mâtürîdî, 2005, s. 7/423). Bu haksız ve hadsiz sürgüne sebep olan şeyin, iman edenlerin sadece "lâ ilâhe illellah" demek suretiyle tevhit inancını benimsemiş olmaları (es-Semânî, 1997, s. 3/442) ve en tabii insani hak olan dini inanışlarını değiştirme olduğu Kur'an tarafından da ifade edilmektedir.

Yukarıda bahsi geçen meselede dikkat çekilmesi gereken hususlardan bir tanesi, iman edenlere yapılan onca eziyet, işkence, ötekileştirme, mallarına el koyma, yurtlarından çıkarma gibi her biri diğerinden daha kötü kabul edilebilecek eylemlerin neticesinde, Yüce Allah'ın savaşmalarına izin vermesini bu olaylara değil, bütün bu çekilenlerin neticesinde hala dinlerini yaşamalarına izin verilmemesine bağlamasıdır (İbnü'l-Arabî, 2003, s. 3/301). Bu bakış açısı aynı zamanda -ayette ifadesini bulan- inancını yaşamak için yola çıkıp türlü eziyetlere göğüs gerenlerin korunmasını Yüce Allah'ın kendi üzerine almasının bir sünnetullah olduğunun da göstergesidir (el-Hac 22/40). Bu hakikati ifade sadedinde Hac sûresinde kendisine yer bulmuş olan; *"Onlar sırf "Rabbimiz Allah'tır" dediklerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah'ın, insanların bir kısmıyla diğer kısmını engellemesi olmasaydı, manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler -ki oralarda Allah'ın adı çokça anılır- yıkılır giderdi. Allah kendi dinine yardım edenlere muhakkak yardım edecektir. Kuşkusuz Allah güçlüdür, mutlak galiptir"* (el-Hac 22/40) ayet dikkat çekicidir. Ayyette ifadesini bulan bir diğer hakikat ise, inananların hak olan davaları yolunda göstermesi ve ortaya koyması gereken mücadeleyi vermelerinin gereğidir. Zira Allah Teâlâ işin kutsallara ulaştığı noktada savaşa izin verilmeyecek olmasını, mescitler ve kutsalların yıkılıp gitmesiyle ilişkilendirmektedir (el-Kurtubî, 1964, s. 12/70). Bu da

inanca dayanan kutsalların korunması noktasında her bir inanana mutlak görev düştüğünün en açık ifadelerinden biridir. Bu çerçevede Allah Teâlâ inananlara düşen görevlerden birinin, hedef ve gayesi belirlenmiş yolculuk (hicret) olduğunu belirtmiştir.

2. Hicretin Kur'anî Hedefleri

İman edenlerin inançlarını hayatlarına aktarma açısından karşı karşıya kaldıkları ve kalabilecekleri sıkıntı, zorluk ve zulümlerin giderilmesi noktasındaki, Kur'an referanslı alternatiflerden bir tanesi hicret olarak kabul edilmiştir (en-Nahl 16/110). Bu alternatif, salt bir göç veya yolculuk olmaktan öte, sonuçlarını Allah Teâlâ'nın belirleyip uygulama alanına koyacağı, inananların üstünlüğüyle sonuçlanması yanında, Allah'ın dininin yayılması gibi ulvi bir görev icra edecek ilahi bir yönlendirmedir. Bu açıdan bakıldığında *hicret*, tahmin edilebilen veya bilinemeyen sonuçları açısından farklı hedefleri olan bir yer değiştirmedir. Bu hedefler açısından hicret ele alındığında, başlangıcı itibariyle olumsuzlukları çağırıyor olsa da sonuçları değerlendirildiğinde inananlara farklı müjdeleri beraberinde getiren bir yolculuk olduğu anlaşılacaktır.

2.1. İnanıcı Yaşama Hedefi Olması

İman edenlere inançları sebebiyle gördükleri zulüm ve işkenceden kurtulma amacıyla gösterilen çıkış yollarından biri, buldukları bölgeyi terk ederek kendileri için uygun başka bölgelere hicret etmektir. Bu sebeple Kur'an bu tip hicretler için *ihraç* (zorla çıkarılma) tabirini kullanmıştır (el-Bakara 2/191; el-Enfâl 8/30; et-Tevbe 9/40; el-İsrâ 17/76; Muhammed 47/13; el-Mümtehine 60/8, 9). Mekke'den Müslümanların hicret etmelerine izin verilmesi ve onların gönüllü olarak bu çağrıya kulak vererek yurtlarını değiştirmelerinin temelinde yatan hakikat, artık dayanılmayacak boyutlara ulaşan zulüm ve işkencenin varlığıdır (el-Mâtürîdî, 2005, s. 2/565). Zira Mekke'de iman edenler Allah'ın indirmiş olduğu ayetleri okuyor, onlara kulak verip itaat ediyor olmaları sebebiyle birçok işkenceye maruz kalıyor ve hatta bu sebeple canlarına kıyılıyordu (et-Tûsî, t.y., s. 3/90).

Kur'an'da, yaşamış oldukları toplumun güçsüzleri olmaları sebebiyle inançlarının gereğini yerine getirmemeyi bahane olarak ileri sürecek olan kimseler için nazil olan ayette bunun bir mazeret olarak kabul edilmeyeceği; "*Kendilerine yazık etmekte iken hayatlarını sona erdirdikleri kimselere melekler "Ne işte idiniz?" dediler, (onlar) "O yerde zayıf görülenlerden idik" cevabını verdiler. Melekler ise "Allah'ın arzı geniş değil miydi, hicret etseydiniz ya!" dediler. İşte onların barınağı cehennemdir ve orası gidilecek ne kötü bir yerdir!"* (en-Nisa 4/97) ayetiyle ifade edilmiştir. Bu ayet, bulunduğu yerde inancının gereğini yerine getiremeyenlere hedef olarak hicret etmeyi teklif etmektedir. Her ne kadar bu ayetin sebebi nüzulü olarak münafıkların takınmış oldukları tavırlar gösterilse de (el-Mâtürîdî, 2005, s. 3/334) mümin olduklarını bile söyleyemeyecek derecede toplumun alt tabakasından olmanın kişileri sorumluluktan kurtaramayacağı ortaya konulmuştur (Mukatil b. Süleyman, 1423, s. 1/401). Hatta imanlarını açık etme ve imanının gereklerini ifa edememe noktasında zulme maruz kalanların hicret etmesinin farz olduğu görüşünde olanlar da mevcuttur. Farz telakki edilmesinin sebebini ise ayetteki "*onların barınağının cehennem*" olacağı hususunda takdir edilmiş cezanın ağırlığı olmuştur (Cessâs, 1994, s. 2/313).

İslam beldesinde bulunmadığından dolayı baskı ve zulüm endişesiyle inancını açıklayamayan, hicret imkânı olduğu halde İslam beldelerine hicret etmeyenlerin sorumluluktan kurtulamayacağı ve hicret etmelerinin gerekli olduğu başka bir ayette de şöyle ifade edilmiştir. "*İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat*

edenler ve onları bağışlarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur.” (el-Enfâl 8/72). Akrabalık bağının kesilmesi birçok ayette şiddetli şekilde kınanmış olduğu halde (en-Nisa 4/1; er-Ra'd 13/21, 25; en-Nahl 16/90; el-İsrâ 17/26; en-Nûr 24/22; Muhammed 42/22) kendi rızasıyla ve imkânı olduğu halde Allah'ın dinini daha iyi ve rahat yaşama adına hicreti göze alamayanlara karşı diğer müminlerin sorumluluğunun kaldırılmış olması da hicret etmenin aslında bir tercih değil şartlar gerektirdiğinde bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. Hicretin bir tercih olmaktan çok inananlar için zorunluluk olduğunu, hicret etmeyenler için yapılmış uyarılarda göze çarpmaktadır. Bunlar Müslümanlarla aynı safta olmamanın getirdiği tek kalma, ikincisi ise ahirette karşılaşılabilecek kötü sondur (Sıcak, 2018, s. 57). Çünkü kurulu bütün düzenini bozmak suretiyle bambaşka bir hayatın tercih edilmesi aynı zamanda Allah'a ve Resulüne güvenmek ve onları tasdik etmek olarak kabul edilmiştir (el-Mâtürîdî, 2005, s. 5/269; İbn Hişâm, 1955, s. 1/477).

Netice itibarıyla insanlık tarihi boyunca inananların çevresi tarafından farklı şekillerde zulüm ve baskı görmesi var olagelmıştır. Kur'an'da zulüm ve baskılar neticesinde inancının gereğini yapamayanlar için tıpkı önceki ümmetlerde olduğu gibi hicret etmek bir çıkış olarak sunulmuştur. Gidilecek olan yeni beldelede Allah'ın yardım ve inayetinin hicret edenlerle birlikte olacağı da ayetler tarafından müjdelenmiştir. Bu bağlamda inancının gereğini yaşayamama durumunda kalanlar için hicret etmek bir seçenek değil adeta bir zorunluluk ve kurtuluş reçetesi olarak ortaya konulmuştur. Ortaya konulan bu reçete ise Allah Teâlâ'nın kişiyi yalnız bırakmayacak olduğu müjdesiyle muhatapları rahatlatacak ve motive edecek bir içeriğe sahiptir.

2.2. İmtihan Bilinci Kazandırma

Dünya hayatını yaşayan her bir fert için hayatının birçok anında türlü sıkıntılar, hastalık ve musibetlerle karşı karşıya kalması muhtemeldir. Bu süreç içerisinde karşılaşılan belâ ve musibetler inananlar için birer imtihan mesabesindedir. Hayat içerisinde karşılaşılan en kritik ve ağır imtihanlardan bir tanesi ise doğup büyüdüğü ve dolayısıyla bir yönüyle bağlandığı çevreyi terk etmek zorunda kalmaktır. Bu terk edişin farklı sebepleri olsa da bunlar içerisinde en önemlilerinden biri inancı ve değerlerini yaşayabilme adına bu yer değiştirmeye mecbur kalınmasıdır. Temelinde Hak rızası ve dava şuuru olması hasebiyle bu terk ediş hicret şeklinde anılmaktadır. Bu şuur ve bilincin kazanılması sayesinde inananlar karşılaşmış oldukları böylesine büyük imtihanlardan başarıyla çıkmaya gayret ederler (Sıcak, 2018, s. 45).

Tevhit anlayışının dünyada hâkim kılınması noktasında vazife ve anlayış birliği içerisinde olan peygamberler için kurtuluş olarak gösterilen hicret olgusunun, bu yönüyle inanan kimseler için bir imtihan olduğuna vurgu yapılmıştır. “Yoksa sizden öncekilerin çektikleriyle karşılaşmadan cennete girebileceğinizi mi sandınız?” (el-Bakara 2/214) ayetiyle Kur'an'da kıssaları geçmekte olan veya bahsi geçmeyen ümmetlerin hayatlarında karşılaşmış oldukları birçok imtihan, sıkıntı ve zulüm inancı her bir fert için mukadder kabul edilmektedir (Sıcak, 2018, s. 46). Bu mukadderat çerçevesinde muhtemel olasılıklardan bir tanesi de yaşadığı ve hayatını idame ettirmiş olduğu yurdunu terk ederek başka topraklara göç etmektir.

Allah Teâlâ'nın kendine iman etmiş olan kullarına hicret ruhuyla vermek istediği mesajlardan bir diğeri, iman nimetinin değerini bilerek gereğini yerine getirme bilinci

olmalıdır. Zira inancı sebebiyle bedel ödeyenler bu bedel sebebiyle imanlarına daha sıkıca sarılma noktasında refleks ortaya koyacak ve bilinçli birer mümin olabileceklerdir. Aksi durum olarak ifade olunabilecek husus ise, dini bilgi ve donanımına sahip olmanın yanında, bu bilginin kişiye sağlaması gereken bilinçten uzak kalmaktır ki bu durum, Kur'an'da zemmedilmiş ve kınanmıştır. *“Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer”* (el-Hucurât 49/14) ayeti bu durumu ortaya koyan en temel bakış açısını oluşturmaktadır (et-Tabâtabâî, 1997, s. 2/161, 162). Bu sebeple iman tabiatının gereği, inanılana güvenmeyi gerektirir. Bu güven ise zor durumda kalınup dinin gereği yapılamadığında, Allah Teâlâ’ya karşı güvenmenin ifadesi olarak hicret etmeyi göze almaktır. Zira iman sadece sözle tamamlanan ve kemale eren bir ideolojiden öte, tarz ve eylem ile ispat edilmesi gereken bir hayat biçimidir. Bu sebeple Kur'an'da bedevi Arapların belli saiklerle iman ettik demeleri kabul görmemiş ve imanın sözden ibaret olamayacağına mutlak olarak kalbin ve azaların eylemi olduğuna işaret edilmiştir (eş-Şa`râvî, 1991, s. 913, 914).

Dünya hayatının genel manada oyun ve eğlence olduğunu ifade eden ayetler yanında (Âl-i İmrân 3/14; el-Kehf 18/46; el-Kasas 28/60) ebedi saadete erişmenin yerinin de dünya hayatındaki imtihanlara sabretmek ve sakınmaktan geçtiği Kur'an'da birçok kez vurgulanmıştır (el-Bakara 2/212; el-Kehf 18/28). *“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur.”* (el-Mülk 67/2) ayetinde de ifade edildiği şekliyle, imtihan bilincini kazandırarak dünyaya gönderiliş amacını güzel bir şekilde kavrayabilme adına inananların farklı zorluklarla denenmesi sünnetullahın bir parçasıdır. Bu sebeple farklı ayetlerde bu duruma dikkat çekilmiş ve şu benzer vurgularla inananlar uyarılmıştır: *“Yoksa Allah içinizden cihat edenleri ortaya çıkarmadan ve sabredenleri belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanıyordunuz?”* (Âl-i İmrân 3/142), *“İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar?”* (el-Ankebût 29/2). Nihayetinde ortaya çıkan sonuç şu şekilde açıklanabilir: Allah iman edenleri hayatları boyunca belli imtihanlardan geçirerek hem imanlarını olgunlaştırma hem de ahiretteki ebedi yurtlarını imar etme imkânlarını kendilerine vermektedir. Bu imtihanların en önemlilerinden birisi ise Allah yolunda O'nun ikram etmiş olduğu birçok nimeti geride bırakmak suretiyle, sadece O'na güvenmenin ifadesi sayılabilecek yeni bir yaşam alanı belirleme adına yapılan hicrettir.

2.3. Kardeşlik Ruhuyla Zulme Karşı Kenetlenmek

İslam dininin ana hedeflerinden en önemlisi fertleri birbirine kardeşlik bağlarıyla bağlı, İslam'ın getirmiş olduğu evrensel değerlerin uygulandığı, ilişkilerin saygı etrafında şekillendiği toplumsal yapıyı inşa etmektir. Bu sebeple Medine'ye hicret edince Hz. Peygamber'in hayata geçirdiği ilk icraat muhacir ve ensarın kardeş ilan edilmesi olmuştur (Algül, 2005, s. 306). Bu hedefin gerçekleşmesinde ise her bir ferdin kendi üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmesinin yanı sıra Allah'ın bir lütfu ve ikramı olduğu; *“Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah gönüllerinizi birleştirdi ve O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz”* (Âl-i İmrân 3/103) ayetiyle ifadesini bulmuştur.

İslam'ın hedeflediği yukarıdaki toplumun gerçekleşme süreci risaletin ilk yıllarıyla başlamıştır. Risalet'in ilk yıllarında, yeni bir dava ve yeni bir din etrafında kenetlenme gayreti içerisinde olan iman edenlere karşı çetin ve acımasız bir zulüm hareketinin başlatılmış olduğu bilinen bir husustur (Azimli, 2006, s. 56). Bu çetin ve çekilmez durumdan kurtuluş ve çıkış olarak Hz. Peygamber inananlara, ilk olarak Habeşistan'a

hicret edip yeni bir yurt edinmeyi salık vermiştir (Önkal, 1998, s. 459). Fakat kendi kimliğini ve toplumsal statüsünü kazanmış olduğu ortamdan vazgeçerek tabiri caizse her şeye sıfırdan başlamak bir insan için verilmesi gereken en zor kararlar arasında olmalıdır. Zira böyle bir kimse önceki toplumunda edinmiş olduğu statüye kavuşmak için yeni ortamında geç kalmış bir bireydir (Balcioglu, 2007, ss. 82-84). Dolayısıyla hicret etmiş olduğu yeni bölgedeki kimselerle olan diyalogo, onların hüsnü kabulü ve pozitif yaklaşımları, muhacirin yeni hayatını kurma ve devam ettirebilmesi adına son derece önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında hicretin temel hedeflerinden bir tanesinin inanan kimselerin arasındaki kardeşlik şuurunu ve yakınlığı güçlendirmek olduğu görülecektir (Gölcük, 1986, s. 11).

Kur'an, inançları ve yaşam tarzlarına olan müdahaleler sebebiyle bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalanlara yüklemiş olduğu sorumluluk kadar muhataplarına, yani bu durumda olmayan ve İslam beldesinde yaşayan diğer Müslümanlara da önemli vazifeler telkin etmiştir. İslam kardeşlik hukuku diye ifade edilebilecek bu bakış açısı, Medine'de bulunanların Mekke'den hicret etmek suretiyle kendilerine sığınmış olanlara göstermiş olduğu yakınlığın ifade edilmiş olduğu şu ayet-i kerimede bulmaktadır: *"Onlardan önce bu yurda yerleşmiş ve gönülden inanmış olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler, onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar; ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin bencilliğinden korunmayı başarsa işte kurtuluşa erecekler onlardır"* (el-Haşr 59/9). Bu ayet Medine'de yerleşmiş ve İslam dinine girmiş olan daha sonra kendilerine sığınan Mekkeli iman edenlere karşı tutunmuş oldukları tavır sebebiyle Yüce Allah'ın övgüsüne nail olan ensardan bahsetmektedir. Ensar özelinde bu ayetle hicret edenlere karşı takınılması gereken bu tavır övülmüş ve İslam kardeşliğinin bunu gerektirmiş olduğuna vurgu yapılmıştır (İbn Âşûr, 1984, s. 28/91). Hz. Peygamber, muhacirleri sahiplenmeleri ve İslam adına kalıcı izler bırakıp, en güzel şekilde ev sahipliği yapmış oldukları için Medine'li ensarı birçok kez övmüştür (İbn Hişâm, 1955, s. 2/499).

Medineli ensar topluluğunun, Kur'an'ın bahsedilen övgüsünü kazanma noktasında ortaya koymuş oldukları samimiyet ve kadirşinaslık takdire şayandır. Zira yukarıda zikri geçmekte olan ayetin sebebi nüzulü için bizlere ulaşan rivayetler bu durumu net olarak ortaya koymaktadır. Ensardan bir kişinin kendisine gelen muhtaç muhacirden birini misafir etmesi ayetin indiriliş sebeplerinden birini teşkil eder. Söz konusu rivayete göre evinde sadece bir öğünlük kendi ve çocuklarının doyabileceği miktarda yiyecek olmasına karşın Ebû Talha (ö. 34/654-55), Hz. Peygamber'in yanına gelen aç bir kimse için: *"Bunu misafir edecek kimse var mı? Allah o kimseye merhamet etsin"* sözünün gereği olarak onu misafir etmiştir. Eve gidince hanımından çocuklarını erken yatırmasını talep etmiş, daha sonra ışığı da söndürerek misafirinin doymasını sağlamıştır. Bunun üzerine *"ihtiyaç içinde olsalar bile onları kendilerine tercih ederler"* ayeti inmiştir (et-Taberî, 2001, s. 23/285). Konuyla ilgili bir başka rivayet ise şu şekildedir. Muhacirlerden bir kişi yiyecek bulamaması sebebiyle ensardan Sabit b. Kays kendisini fark edene kadar üç gün peş peşe oruç tutmak zorunda kalmıştı. Sabit b. Kays kendisini fark edince ailesinin yanına giderek; *"Bu gece eve bir misafirle geliyorum. Biz eve gelince sizden biri yemeği getirsin diğeri ise kandilin başında tamir ediyormuş gibi yaparak onu söndürsün, sonra yemek yiyormuş gibi ellerinizle ses çıkarın ve misafir doyuncaya kadar yemek yemeyin."* demiştir. Akşam olunca ailesi yemeklerini koymuş ve lambayı söndürmüştür. Daha sonra misafirleri doyuncaya kadar yemek yiyorlar gibi yaparak elleriyle yemek tabağına vurmaya başlamışlardır. Bu olayın ertesinde Sabit Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde

Hz. Peygamber ona: "Ey Sabit, dün misafirine yaptığın şeyden Allah razı oldu" demiş ve bu olay üzerine zikri geçen ayet inmiştir (İbn Atıyye, 1422, s. 5/287).

Yukarıda verilmiş olan bu söz konusu ayetlere ve sebep-i nüzullerine bakıldığında, hicret olayının Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından nasıl anlaşılması olduğu noktası daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi ayetlerin ilk muhatabı olan ensar ve muhacir, zulme karşı nasıl kenetlenileceğini ve İslam kardeşlik hukukunun hangi keyfiyetle uygulanacağını tüm inananlara en açık şekilde göstermiştir. Bu bağlamda hicret ederek dinin gereklerini yerine getirme noktasında fedakârlık ortaya koyan mümin ve onu karşılayıp sahip çıkması istenen muhatabından kenetlenip güçlerini birleştirmeleri hicret olgusunun ortaya çıkarmış olduğu bir diğer hakikattir.

2.4. Hicret Edilen Bölgenin İslamlaşması

İnsanlar dünden bugüne farklı sebep ve saiklerle buldukları bölgeleri terk etmek suretiyle yeni yaşam alanlarına yerleşmişlerdir. Bu hareketlilik sosyolojik birçok sonucu da beraberinde getirmiştir. Bir yeri terk etmek suretiyle başka yerlere giden birey ve topluluklar gitmiş oldukları yerin hayat şartlarını değişime uğrattığı gibi kendi toplumsal kültür ve özelliklerinde de birçok değişim meydana gelir. Bu yönüyle bir yerden diğer bir yere doğru yapılan toplumsal hareketlilik aynı zamanda yeni ve orijinal toplulukların oluşmasına da sebebiyet vermektedir (Gürkan, 2006, s. 5-8).

Kendi yurtlarını terk ederek yeni yerleşim alanlarına giden ve oraları kendilerine vatan yapan kimseler, gitmiş oldukları bu bölgelerde saygınlık ve konum kazanma veya inanmış olduğu ideolojiyi doğru temsil edebilmek adına mümkün olan azami seviyede gayretlerini ortaya koyma eğiliminde olurlar. Bu durum Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacir için de bu şekilde cereyan etmiştir. Muhacir kardeşlerini son derece saygın bir şekilde karşılamış olmalarına karşın ensarın kendileriyle paylaşmış oldukları mal varlıklarına birçok sahibinin teşekkür edip, varlıklarıyla yeni katıldıkları topluma değer katma yolunu tutmuş oldukları tarihsel bir hakikattir (Algül, 1995, s. 251). Belirtildiği şekliyle muhacirlerin bu duruş ve anlayışla hareket etmesi, daha önce Yahudi tüccarların elinde olan Medine pazarının kısa süre içerisinde hüviyetinin değişmesine ve bir Müslüman pazarı olmasına öncülük etmiştir (Algül, 1995, s. 251). Bu açıdan bakıldığında hicret mefhumunun yeni bölgelerde ortaya çıkaracağı dönüşüm açısından İslam'ın oluşturmak istediği toplumsal yapı adına önemli bir yeri olduğu söylenebilir.

İslam tarihinde Habeşistan'a yapılmış ilk hicret ve Medine'ye yapılmış olan hicretlerin ilk etapta İslam'ı yayma hedefiyle gerçekleştiğini söylemek yanlış gibi görünebilir. Zira bakıldığında ilk zahiri sebebin Müslümanlara yapılan baskı ve zulümden kurtulmak suretiyle inançlarını rahatça yaşayabilecekleri bir yeri yurt edinmek olduğu zannedilebilir. Oysa neticeye ve Hz. Peygamber'in gittikleri yerde İslam'ı temsil noktasındaki duruşlarını kaybetmemelerine yönelik nasihat ve tavsiyelerine bakıldığında, Müslümanların hicret etmelerinin arkasında yatan asıl hedefin İslam'ın yayılması ve farklı bölgelerde taraftar bulması olduğu ortaya çıkacaktır. Ancak meydana getirmiş olduğu neticeleri itibarıyla ele alındıkları zaman, İslam dininin bu bölgelerde yayılmasının ana etkeninin de bu bölgelere yapılmış olan hicret olduğu hakikattir. Habeşistan bölgesine yapılmış olan birinci ve ikinci hicret çerçevesinde Habeş Necâşîsi Ashame'nin (ö. 9/630) ılımlı yaklaşımı ve kendi ülkesine sığınmış olan Müslümanları sahiplenmesiyle başlayan süreç daha sonra İslam'ın bu bölgelerde yayılmasıyla neticelenmiştir (Öztürk, 2001, ss. 10-14). Müslümanların Habeşistan'a yapmış oldukları

hicretleri neticesinde o bölgeden birçok Hristiyan'ın Müslüman olduğu ve bu çerçevede gruplar halinde Resulüllah'ın yanına gelmiş olduğu kaynaklarda yer almaktadır (Altun, 1996, ss. 141-144). Hatta hicrete katılanların son grubunun Arabistan'a geri dönüşleri esnasında atmış Habeşlinin de onlara katılmak suretiyle Medine'ye gelmiş olduklarına dair kaynaklarda geçen rivayet (Apak, 2017, s. 37), hicretin İslam'ın yayılması noktasındaki etkisini gözler önüne sermektedir.

Yukarıda belirtilen hicretin İslam'ın ilk dönemlerinde icra etmiş olduğu fonksiyonunun yanında, tarihi süreç içerisinde de aynı rolü oynamış olduğu görülecektir. Anadolu'nun İslamlaşması süreci de İslam'ın öngörmüş olduğu hicret anlayışının karakteristik izlerini taşımaktadır. Hicret zorunlu bir göçü ifade ediyor olsa da Anadolu toprakları gönüllü olarak aynı hedefler doğrultusunda yurt edinilmiştir. Zira dini kaygılar ve İslam dininin yayılması noktasında "i'lâ-yı kelîmetullah" ülküsüyle hareket eden sahabiler ve onların yollarını takip eden dervişler, merkezi idarenin bu oluşumları desteklemesi neticesinde kurulmuş olan tekke, zaviye ve vakıflar sayesinde Anadolu toprakları İslam'a ve Müslümanlara kalıcı yurt olmuştur (Baltacı, 2019, s. 97). Aynı çerçevede İslam tarihinin tamamı göz önüne alındığında bu olgunun her daim geçerli olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2.5. İnanç Noktasında Cesaretlendirme

İnancının gereğini yaşama noktasında belli sıkıntı ve zorluklarla karşı karşıya kalabilme ihtimali, her zaman ve zeminde ortaya çıkabilecek hususlardan bir tanesidir. Kur'an'da Allah Teâlâ kendisine kulluk etme saikiyle hareket eden kullarının yanında olduğunu ve adeta kendilerine desteğinin sürekli olacağını bu gibi durumlar için de ifade etmiştir. "Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır." (en-Nisâ 4/100) ayeti bu ilahi desteğin Kur'an'da vücut bulmuş halini ortaya koymaktadır. Burada ayetin dikkat çekmiş olduğu nokta, hicretin sahîh bir duruş ve doğru bir niyetle, sırf Allah yolunda yapıyor olması ve herhangi dünyevi bir kaygı sebebiyle olmamasının gereğidir (İbn Kesîr, 1999, s. 2/391).

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerîm'de kendi inancını yaşama hususunda zorluk ve sıkıntı çekenleri ferahlatmış ve adeta himayelerini kendi üzerine almıştır (el-Bakara 2/218; Âl-i İmran 3/195). İçerisinde bulunmuş oldukları zor ve çileli hayat şartlarını bırakıp yeni bir diyara gitmek noktasında onları teşvik etmiştir. Çünkü insanoğlunun doğup büyüdüğü ve hayatını bütün taraflarıyla kurguladığı, düzenini kurup çevresini oluşturmuş olduğu ortamdaki ayrılması çok zordur. Bu hem aidiyetini ve yılların birikimiyle oluşan bağlarını koparma noktasında hem de gidecek olduğu ve sıfırdan bütün düzenini imar edecek olduğu yerdeki belirsizliklerin ve çekincelerin getirmiş olduğu zorluktur (Gölcük, 1986, s. 10). Bu itibarla kişi hicret etmekten uzak durabilir, türlü endişelere kapılabilir ve bu hicreti erteleme veya terk etme noktasında bir düşünce ile sarsılabilir. İşte bu çerçevede zihnini meşgul eden, gideceği yerde gurbet çekeceği, birçok meşakkate maruz kalacağı gibi vehimlerden ötürü üzüntüsüne sebep olan vesveselerden Yüce Allah kendisini emniyet ve güven çemberine almıştır (Bikâî, 1984, s. 5/376).

Kişinin hicret etmesine mâni olabilecek en temel durumlardan birisi, ailesi ve sevdiklerini adeta bir meçhule doğru yola çıkarıyor olmasıdır. Kendisi için olmasa bile sevdiği kimselerin çekebilecek olduğu muhtemel sıkıntı ve eziyetler, böyle bir yolculuğa çıkmayı düşünen kimse için yıldırıcı olabilecektir. Görünüş itibarıyla bünyesinde birçok zorluk ve sıkıntıyı barındırıyor olsa bile, hakikatte hicret sonuç açısından bolluk, bereket, refah

ve zaferin kaynağıdır (Gölcük, 1986, s. 10). Zira Allah Teâlâ; *“Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır.”* (en-Nisâ 4/100) ayetiyle, muhacirler için gidecekleri yerlerde geldikleri yerlere oranla birçok nimet ve imkana nail olacakları haber verilmiştir (Mâtürîdî, 2005, s. 3/336).

İnançları açısından zulüm görenlerin hicret ederek başka bölgelere gitmelerinin teşvik edildiği ayette; *“Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah’a aittir.”* (en-Nisâ 4/100) buyurulması, Allah Teâlâ'nın hicret etmeye vermiş olduğu önemi de ortaya koymaktadır. Nitekim rivayet olunur ki, *“Allah yolunda hicret eden kimse yeryüzünde gidecek birçok uygun yer ve imkân bulacaktır.”* (en-Nisâ 4/100) ayeti nazil olunca Mekke'de yaşayan hasta ve yaşlı bir adam bu ayetin kapsamının dışında kalmak istemediğini ifade ederek çocuklarına kendisini Rasulüllah'a götürmelerini söyleyerek hicret yolculuğuna çıkmıştır. Beraberinde kendisini taşıyanlarla Ten'im bölgesine ulaştıklarında daha dayanamayarak ölmesi üzerine ayetin; *“Kim Allah ve resulü uğrunda hicret ederek yurdundan çıkar da sonra ölüm onu yolda yakalarsa artık onun mükâfatını vermek Allah’a aittir.”* (en-Nisâ 4/100) kısmı nazil olmuştur (Mâtürîdî, 2005, s. 3/336; Mekki, 2008, s. 2/1445). Bu rivayet ise Allah yolunda ve rızasını talep noktasında çıkılacak hicret yolculuğunun uhrevi karşılığının büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

Buna ilave olarak zulüm ile ezilen ve toplum içerisinde onuru zedelenecek değersizleştirilmeye çalışılan bireye Allah Teâlâ Kur'an'daki birçok ayetle manevi anlamda destek çıkmış ve inananların duruşlarını ve yaşayışlarını etraflarına bakarak değiştirmemesini talep etmiştir. Bu noktada Kur'an'da yer alan hatırı sayılır derecede ayet olduğu söylenilebilir. *“Yeryüzünde bulunanların çoğu, kendilerine uyarsan, seni Allah yolundan saptırırlar. Çünkü onlar zandan başka bir şeye tâbi olmuyorlar ve temelsiz bir tahminden başka bir şeye de dayanmıyorlar”* (el-En'âm 6/116) ayeti bu ayetlerden birisi sayılabilir.

Yukarıda verilmiş olan ayetlere ve ayetleri ashabın algılayış ve hayatlarında uygulayış biçimlerine bakıldığında, hicret olayının Kur'an'ın ilk muhatapları tarafından nasıl anlaşılacağı daha bariz bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu gibi ayetlerin ilk muhatapları olan ensar ve muhacir, zulme karşı nasıl kenetlenileceğini ve İslam kardeşlik hukukunun hangi keyfiyetle uygulanacağını tüm inananlara en açık şekilde göstermiş ve bunu hayatlarında bilfiil uygulamışlardır. Bu bağlamda hicret ederek dinin gereklerini yerine getirme noktasında fedakârlık ortaya koyan mümin ve onu karşılayıp sahip çıkması istenen muhatabından kenetlenip güçlerini birleştirmeleri hicret olgusunun ortaya çıkarmış olduğu bir diğer hakikattir.

Sonuç

Farklı sebepler ve yaklaşımlarla insanoğlunun bulunduğu ve hayatını idame ettirmiş olduğu bölgeleri terk etmek suretiyle yeni yerleşim yerlerine göç etmesi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Bu sebepler içerisinde, göç etmenin bir yönüyle inanç vesilesiyle gerçekleşmiş olması ise daha lokal bir konudur. Allah Teâlâ'nın yollarını şaşırarak suretiyle sapmış olan kullarının hidayeti için göndermiş olduğu ve onlara yeni bir dünya hayatı yanında ebedi saadet vaad eden peygamberler için de aynı problem çoğu zaman zuhur etmiştir. Zira her Peygamber kavminin adaletsiz ve zulüm içeren düzenini değiştirme pozisyonuna sahip olması yönüyle, yaşadığı toplumun güç erkleri tarafından isyankâr kabul edilmiş ve türlü baskı ve eziyetlere maruz bırakılmıştır.

Peygamberler ve ümmetlerinin bu baskı ve zulüm girdabını kırmak suretiyle davalarını hayatlarına şamil kılabilmeleri noktasında kendilerine gösterilmiş olan çıkış yol hicret etmek olmuştur.

Hicret gibi tarihe mal olmuş ve yeni düzenin kurulmasının temel yapı taşı olmuş bir hareketin sıradan sosyal olaylardan biri olmadığı açıktır. İlahî öğretisi tarafından dizayn edilmiş, planlı ve geleceğe dönük bir organizasyon sayılabilecek ve bu yönüyle tarihin her bir dönemine ışık tutma potansiyeline sahip olan hicretin hedefleri Kur'an'da ortaya konulmuştur. Kur'anî hedeflerine bakıldığında hicret için, ebedi hayatla bağlantısı kurulmuş inanç sisteminin, kendi dünya hayatını inşa etme çabasıdır denilebilir. Bu bağlamda tabiiilerine kardeşlik ruhunu aşılıyarak, karşılaşılan sıkıntılar ekseninde imtihan bilinci kazandıran bir eylem olan hicretin sadece dünya hayatına değil, ahiret hayatına dair kazanımları da beraberinde getirecek olduğu söylenebilir. Samimi bir inanç çerçevesinde çıkılacak olan hicret yolculuğu, dünya hayatı için yeni ufukların ve yeni beldelerin İslamlaştırılması sonucunu beraberinde getirirken, aynı samimiyetin ahirette makbul bir amel olarak değerlendirilmesi, motive eden bir güce sahip olmasını beraberinde getirmiştir.

İmar etme gibi bir vazifeyle dünyaya gönderilen iman edenler için gerektiğinde hicret etme ve yeni yurtlar edinmeyi göze alabilme, Kur'anî bir metot olarak karşımızda durmaktadır. Bu yönüyle hicret, aynı zamanda inancı özgürce yaşayabilmenin en önemli alternatifleri arasında yer almaktadır. Günümüz insanı açısından bakıldığında ekonomik, sosyal ve eğitim amaçlı birçok göç olayının normal kabul edildiği bir ortamda, inanmış olup inancının gereğini yaşayamayanlar açısından da hicretin bir seçenek olması gerektiği anlaşılmaktadır.

Son ilahi vahyin muhatabı Hz. Peygamber ve ashabı inanmış oldukları dinlerini yaşama ve temsil etme noktasında kendilerinden önceki ümmetlerin birçoğunun maruz kalmış olduğu zorluklara benzer şekilde muhatap olmuşlardır. Bu baskı ve zulmü kırma ve hayatlarını inanç ve değerleri ekseninde yaşayabilme açısından Allah Teâlâ'nın kendilerine göstermiş olduğu çıkış yollarından biri hicret olmuştur. Hz. Peygamber'in işaret ve tavsiyesiyle inananlar ilk önce Habeşistan sonra İslam medeniyetinin merkezi olacak olan Medine'ye hicret ederek buraları yurt edinmişlerdir. Daha sonra İslam tarihi açısından takvim başlangıcı kabul edilecek bu önemli durum (İbn İshâk, 1978, s. 7; İbn Hazm, 1900, s. 6), tüm inananlar için temel öğretisi haline gelmiş ve tarihin belli dönemlerinden örnek alınmak suretiyle uygulanagelmıştır.

Müslümanların ana kaynağı konumunda olan Kur'an birçok ayetinde, vatanını, malını, evlad-ü iyalini ve çevresini sadece Allah için terk etme davranışını sergileyen inananlardan sitayişle bahsetmiş ve onların bu tutumlarını diğer inananlar için rol model olarak sunmuştur. Bu çerçevede Kur'an'da, Allah için yapılacak olan hicretin geçmiş ümmetlerdeki örneklerinden modellemeler sunulmuş ve hicretle amaçlanan hedeflerine işaret edilmiştir. Bu hedefler vakti geldiği zaman her inanan için karşılığı bol birer çıkış olarak muhataplarına sunulmuştur. Bu bağlamda hicret günümüz toplumları için geçmişte asılı bir serlevha niteliği taşımaktadır. Tarafları olan ensar ve muhacirle en güzel şekilde uygulama alanını Medine'de bulmuş ve Mekke dönemini yaşayabilecek inananlar için içerisinde birçok örnek barındırmıştır. Bulduğu taraf itibarıyla ensar veya muhacir konumunda olabilecek günümüz muhataplarına ebedi saadeti vaad eden hicret, aynı zamanda beraber yaşamanın en güzel örneklerinden birini de bünyesinde saklamaktadır.

Konu itibariyle hicretin inananlar için hedeflerini okuyucuya aktarmayı amaç edinmiş olan bu çalışma, hicretin aslında tüm zorluklarına rağmen inananlara sağlayacak olduğu dünya ve ahiret kazanımları noktasında her daim uygulanabilecek bir eylem olduğunu, hedeflerini ortaya koymak suretiyle okuyucuya aktarmaktadır.

Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Ithenticate
Etik Bildirim	itobiad@itobiad.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	<i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Plagiarism Checks	Yes - Ithenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	itobiad@itobiad.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Kaynakça | References

- AA, Anadolu Ajansı. "Dünya". Erişim 15 Mayıs 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-gecen-yil-82-milyondan-fazla-insan-gerinden-edildi>.
- AA, Anadolu Ajansı. "Dünya". Erişim 15 Mayıs 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-polonya-ve-belarus-siniri-yakinlarinda-4-gocmenin-donarak-olmesi-sok-edici/2370996>
- Acarlıoğlu, A. (2022). Medine'ye Hicret Örneğinden Hareketle Hz. Peygamber'de (s.a.s.) Tedbir-Tevekkül Ahlakı. Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 11(21), 292-327.
- Ağırman, M. (1998). Hz. Peygamber'in Medine'yi İslamlaştırması ve Hicret Projesi. Ekev Akademi Dergisi, 1(2), 57-85.
- Algül, H. (1995). Ensar. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 11, ss. 251-252). İSAM Yayınları.
- Algül, H. (2005). Muâhât. İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 30, ss. 308-309). TDV Yayınları.
- Altun, İ. (1996). Mekke Müslümanlarının Habeşistan'a Hicreti [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Apak, Â. (2017). Habeşistan Hicreti Üzerine Mülâhazalar. Siyer Araştırmaları Dergisi, 2, 27-44.
- Arslan, İ. (2019). Hicret Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12(65), 1301-1314.
- Aydın, M. (2015). Özel Bir Göç Biçimi Olarak Hicret. Sosyoloji Divanı, 3(6), 103-114.
- Azimli, M. (2006). Mekke Dönemindeki Boykot Yılları Üzerine Bazı Mülâhazalar. İstem, 4(7), 55-64.
- Balcıoğlu, İ. (2007). Sosyal ve Psikolojik Açından Göç. Elit Yayınları.
- Baltacı, H. (2019). Ömer Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler"i Üzerine Değerlendirmeler. Akademiar Dergisi, 6, 93-126.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen. B. (1984). Nazmü'd-dürer fî tenâsübî'l-âyât ve's-süver. Daru'l-kitabi'l-İslami.
- Cessâs, Ebû Bekr A. (1994). Ahkâmü'l-Kurân (C. 1-3). Daru'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Chelhod, J. (1992). Hicret Öncesi Mekke'de Kapitalizm (İ. Er, Çev.). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4(4), 307-310.
- el-Cürçânî, Ebü'l-Hasen Alî b. M. (1983). Et-Tarîfât. Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Çakan, İ. L. (1981). Hicret Kriteri. İslam Medeniyet Mecmuası, 5(2), 3-15.
- Devellioğlu, F. (1993). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat.
- Dönmez, İ. K. (2018). Hicret Yurduunun İslâm Teşriindeki Önemi (Özellikle "Amel-i Ehl-i

- Medine’). İçinde T. Başoğlu (Ed.), Fıkıh Usulü İncelemeleri. İsam Yayınları.
- ed-Diyâr Bekrî, M. bin el-Hasan. (t.y.). Tarihu’l-hamîs fi ahvali enfusi’n-nefîs (C. 1-2). Daru sadır.
- Er, İ. (1988). Sosyo-Kültürel Yönüyle Hicret. *Diyanet İlmî Dergi*, 26(4), 17-24.
- Gölcük, Ş. (1986). Kur’an’da Hicret. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 9-20.
- Gündoğdu, Y. B. (2017). İslam Hicretinin Sosyolojik ve Pedagojik Tahlili. *Geçmişten Günümüze Göç II*, 2, 959-970.
- Gürkan, M. Sosyolojik Açıdan Göç ve Yasadışı Göç Hareketleri. *Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi*, 2006.
- el-Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkut A. (1995). *Mucemü’l-büldân* (C. 1-7). Daru sadır.
- Hamidullah, M. (1995). Hicretten Sonra Medine’de Hz. Peygamber’in Davranışlarındaki Hoşgörü (M. Aşkar, Çev.). *Diyanet İlmî Dergi*, 31(1), 3-11.
- Hâzin, E.-H. A. A. b. M. b. İ. (1415). *Lübâbü’t-tevîl fi me’âni’t-tenzîl*. Darü’l-kütübî’l-ilmîyye.
- İbn Acîbe, Ebü’l-Abbâs A. el-Bahrü’l-medîd fi tefsîri’l-Kur’âni’l-mecîd. thk. Ahmed Abdullah el-Kureşî. Kahire: Hasan Abbbas Zeki, 1419.
- İbn Âşûr, M. et-Tahrîr ve’t-tenvîr. Tunus: Daru’t-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed A. el-Muharrerü’l-vecîz fi tefsîri’l-kitâbi’l-azîz. thk. Abdüsselam M. Beyrut: Daru’l-kütübî’l-ilmîyye, 1422.
- İbn Hazm, M. A. b. Ahmed. Cevâmiu’s-Sîre, thk. İhsan A. Mısır: Dâru’l-Mearif, 1900.
- İbn Hişâm, A. es-Sîretü’n-nebeviyye, thk. Mustafa es-S. Matbaatü Mustafa el-Bâbî, 1955.
- İbn İshâk, M. Sîretü İbn İshâk. thk. Süheyl Z. Beyrut: Daru’l-Fikr, 1978.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İ. Tefsîrü’l-Kur’âni’l-azîm. thk. Sami b. Muhammed Selame. 8 Cilt. Daru tayyibe li’n-neşr ve’t-tevzi, 1999.
- İbn Manzûr, M. Lisânü’l-Arab. 15 Cilt. Beyrut: Dârü’s-sadr, 1414.
- İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr M. Ahkâmu’l-Kur’an. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. 4 Cilt. Beyrut: Daru’l-kütübî’l-ilmîyye, 2003.
- el-İsfahânî, E.-K. H. b. M. b. el-Mufaddal er-Râgıb. (2011). *Müfredât*. ed-Daru’ş-Şâmiyye.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh M. (1964). *el-Cami li ahkami’l-Kur’an* (C. 1-20). Darü’l-kütübî’l-Mısriyye.
- el-Mâturîdî, Ebu M. (2005). *Tefsîrü’l-Mâturîdî (Te’vîlâtü’l-Kur’ân)* (C. 1-15). Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye.
- Mekkî, E. M. E. T. H. b. M. el-Kaysî. (2008). *El-Hidâye ilâ bulugi’n-nihâye* (C. 1-13). *Camiatü’ş-Şarika*.
- Mukatil b. S. Tefsiru Mukatil b. Süleyman. thk. Abdullah Mahmut Şehhate. Beyrut: Daru

ihyai't-türasi'l-Arabi, 1423.

Muzhiruddîn ez-Zeydânî, el-Huseyn b. M. b. el-Hasen M. ez-Zeydânî el-Kûfî ed-Darîr eş-Şîrâzî el-Hâlefî. El-Mefâtîh fî Şerhi'l-Mesâbîh (C. 1-6). y.y. 1433.

Önkal, A. "Hicret". 17/458-462. İstanbul: İSAM Yayınları, 1998.

Özel, A. Hicret'in Fıkhî Yönü. Diyanet İlmî Dergi, 19(3) (1983), 29-37.

Özpinar, Ö. Hadîs ve Tarih Kaynaklarındaki Hz. Ömer'in Hicretiyle İlgili Rivayetlerin Tahlili. İçinde Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu (2018). (C. 1, ss. 195-218).

Öztürk, L. "İslam'ın Yayılmasında Hicretin Önemi: Habeşistan Hicretleri Örneği". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/ (2001), 7-24.

er-Râzî, Ebû Abdillâh F.. Tefsiru'l-Kebir (Mefâtîhu'l-gayb). Daru ihyai't-türasi'l-Arabi. (1420).

Safa, M.. Hicret Öncesi Medine'de (Yesrib'de) Sosyal ve Dini Hayat. Toplum Bilimleri Dergisi, 6(12) (2012), 197-215.

Sıcak, Ahmet S. Başa Çıkma Stratejileri Açısından Kur'an'da Hicret Realitesi. Antakiyat: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1) (2018), s. 43-63.

Sarıkaya, Mehmet E. "Zorunlu Göç Bağlamında Kur'an'da Göç". Journal of Analytic Divinity 2/1 (2018), 235-252.

es-Semânî, Ebû'l-Muzaffer M. (1997). Tefsîrü'l-Kur'ân. Daru'l-vatan.

es-Semerkindî, Ebû'l-Leys M. (1993). Tefsiru's-Semerkindî. Daru'l-kütübî'l-ilmîyye.

Soycan, Mustafa. (2019). Taberî Tefsirinde Hicret. Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(1), 123-156.

eş-Şarâvî, Muhammed M. (1997). Tefsiru's-Şarâvî (el-Havâtır). Metabiu ahbarî'l-yevm.

Şimşek, S. Kur'an Kıssalarına Giriş. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

et-Tabâtabâî, Muhammed H. (1997). el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'an (C. 1-22). Müessesetü'l-alemi li'l-matbûât.

et-Taberî, Ebû Cafer M. (2001). Câmiu'l-beyân an tevîli âyi'l-Kur'ân. Daru'l-hicr.

et-Tûsî, Ebû Cafer M. (t.y.). et-Tibyân fî tefsîri'l-Kur'ân (C. 1-10). Daru ihyai't-türasi'l-Arabi.

ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyz M. (1974). Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kamûs. Vizaretü'l-ilâm.

ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kasım M. (1407). el-Keşşaf (C. 1-4). Daru'l-kitabî'l-Arabi.